ГЛАСНИК ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА, Књ. 16 (2023), стр. 137-157
REVIEW OF REGIONAL MUSEUM, Vol. 16 (2023), pp. 137-157

Борислав Т. ЧЕЛИКОВИЋ, професор
ЈП Службени гласник
Београд

АНТРОПОГЕОГРАФСКА ИСТРАЖИВАЊА СРЕДЊЕГ ПОЛИМЉА И ПОТАРЈА

АПСТРАКТ: Антропогеографска истраживања предеоне целине Средњег Полимља и Потарја започета почетком XX века, радом Танасија Пејатовића, а по упутствима и под менторством Јована Цвијића, поставила су темељ за потоња истраживања насеља и порекло становништва, која су сабрана на једном месту, у 54. књизи Библиотеке „Корени – Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји“.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Средње Полимље, Потарје, Јован Цвијић, Танасије Пејатовић, антропогеографија, становништво,

Прошло је више од 120 година од када је велики српски научник Јован Цвијић иницирао при Српској краљевској академији пројекат истраживања насеља и порекла становништва (1896), под називом „Насеља српских земаља“. Намера је била да се у што краћем временском раздобљу, једна деценија, изврши на основу припремљених „Упутстава“,[1] проучавање свих средина у којима су

[1] Ј. Цвијић, *Упутства за проучавање села у Србији и осталим српским земљама*,

тада живели Срби, како у Краљевини Србији, тако и ван њених граница, „од Солуна до Сомбора и од Котора до Истре“. План је био да се у локалним срединама тог посла прихвате писмени људи, пре свега се рачунало на учитеље, наставнике, свештенике и чиновнике, и да прикупљени материјал доставе Географском заводу Велике школе, где би га обрадили Цвијићеви сарадници и ученици и с њим потом кренули у локалне средине да допуне и заврше истраживање. Цвијић је истицао чињенице да се сваком годином слабе и губе многи подаци који се односе на насеља и насељавање, а посебно да се заборављају у народу знања и успомене о пореклу становништва и сељакању породица. Цвијићева *Упутства* наредних година објављена су у више новина и часописа (*Српске новине*, *Вила*, *Караџић* ....) и као део студије „Антропогеографски проблеми Балканскога полуострва“.[2] Пише и посебна упутства за шире области које имају своје специфичности, као што су Стара Србија и Македонија,[3] Босна и Херцеговина[4] и Војводина.[5] Касније су та упутства допуњавана и прерађивана,[6] а писана су

СКА, Београд 1896.

[2] Ј. Цвијић, „Антропогеографски проблеми Балканскога полуострва“, *Насеља српских земаља*, I, Српски етнографски зборник, књига четврта, Београд 1902, стр. IX–XX. Поново објављено у: *Насеља српских земаља. Насеља, порекло становништва, обичаји*, приредио Б. Челиковић, Библиотека „Корени“, књ. 1, Службени гласник, САНУ, Београд 2011, стр. 23–34.

[3] Ј. Цвијић, *Упутства за проучавање села у Старој Србији и Македонији*, Београд, 1898; Б. Челиковић, „Стара Србија и Македонија у антропогеографским истраживањима“, *Тематски зборник од националног значаја. Врањски гласник. Поводом 110. година од Балканских ратова и ослобођења Старе Србије,* Народни музеј, Врање 2023, стр. 141–159.

[4] Ј. Цвијић, *Упутства за проучавање села у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1898.

[5] Ј. Цвијић, „О организацији научног рада у Војводини“, *Летопис Матице српске*, 301, Нови Сад 1921, стр. 3–12; исти, *Упутства за испитивање порекла становништва и психичких особина*, Нови Сад 1922.

[6] Ј. Цвијић, *Упутства за испитивање насеља и психичких особина*, СКА, Београд

и нова која су се односила на поједине делове српских земаља или пак на посебне делатности.[7] Крајњи резултат овог пројекта Јована Цвијића је 101 књига Српског етнографског зборника,[8] а посебно студије објављене у 47 књига Првог одељења ове едиције, *Насеља српских земаља*, односно *Насеља и порекло становништва*.[9]

Предео Средњег Полимља и Потарја истражен је на самом почетку Цвијићевог пројекта, на прелазу из XIX у XX век, када се налазио у границама Османског царства и административно је припадао Новопазарском санџаку. Истражио га је Танасије Пејатовић, ученик Јована Цвијића, који је студирао на Историјско-географском одсеку на Великој школи као питомац српске владе (1895–1899).[10]

1911; исти, „Психичке особине (као упутство за сараднике)“, *Српски књижевни гласник*, 1. април 1911; Ј. Цвијић, Ј. Ердељановић, *Упутства за испитивање насеља и порекла становништва*, СКА, Београд 1928.

[7] Т. Р. Ђорђевић, *Упутство за прикупљање градива о занатима и еснафима у српским земљама*, Српска краљевска академија, Београд 1913; исти, *Упутство за прикупљање градива о ношњи у нашем народу*, Сарајево 1926; М. Косић, *Социографска упутства за испитивање села*, Нови Сад 1922; Р. Марковић, *Упутства за прибирање и сређивање података за испитивање села*, Нови Сад 1924; Ј. Ердељановић, *Упутства за испитивање народног живота и обичаја у Војводини*, Нови Сад 1925; исти, „Испитивање народног живота и обичаја у Војводини“, *Летопис Матице српске*, год. С, књ. 308, св. 1–2, април–мај, 1926, стр. 186–189; Ј. Ердељановић, М. С. Филиповић, *Упутства за испитивање народног живота, обичаја и особина у Јужној Србији*, Скопље 1938; Б. Букуров, Р. Николић, *Упутства за проучавање војвођанских насеља*, Нови Сад 1955.

[8] Српски етнографски зборник, књ. I–CI, СКА (САН), Београд 1894–2005. Види: Б. Челиковић, „Библиографија Српског етнографског зборника“, *Насеља српских земаља. Насеља, порекло становништва, обичаји*, Библиотека „Корени“, књ. 1, Службени гласник, САНУ, Београд 2011, стр. 775–796.

[9] *Насеља српских земаља*, 1–10, *Насеља и порекло становништва*, 11–47, Српски етнографски зборник, Београд 1902–2005. Види: Б. Челиковић, „Библиографија Српског етнографског зборника“, стр. 775–787.

[10] П. Мркоњић [Т. Пејатовић], „Средње Полимље и Потарје у Новопазарском Санџаку. Антропогеографска испитивања“, *Насеља српских земаља. Расправе и грађа*, књ. 1, СКА, Београд 1902. стр. 225–356; Поново објављено: Т. Пејатовић,

Истраживања је започео као студент завршне године и резултате до којих је дошао представио је у Светосавском тему за 1899. годину, који је награђен.[11] Истраживања је наставио у два летња ферија, када је радио као професор Српске мушке гимназије у Скопљу (1899–1901),[12] а завршио са места директора новоуспостављене Српске гимназије у Пљевљима 1901. године. О вредности његовог рада говори и чињеница да је припремљен за објављивање и уврштен у прву књигу едиције „Насеља српских земаља“, са фотографским прилозима и цртежима Танасија Пејатовића, који су репродуковани у „Атласу“, пратећој публикацији едиције, у којој су место нашли: карте, фотографије, скице и цртежи, посвећени студијама објављеним у књизи.[13]

У уводу студије Танасије Пејатовић децидно казује: „Полимље и Потарје су делови Српских земаља, који заузимају, може се рећи, централни део њихов; и Лим и Тара су чисто српске реке, а у њиховим сливовима насељен је чисто српски живаљ.“Даље указује на проблеме са којима се у истраживању сусретао: „Мада је ово један од најинтересантнијих крајева за етнографска и антропогеографска проучавања – јер је најмање био изложен страном утицају – ипак до сада се врло мало, а готово и ни мало није на томе урадило. Свему овоме криве су политичке прилике у овим крајевима, затим удаљеност

Средње Полимље и Потарје у Новопазарском санџаку. Антропогеографска испитивања, Пљевља 1986.

[11] Т. Ј. Пејатовић, „Средње Полимље и Потарје“, стр. 228; Т. Ј. Пејатовић, „Проучавање села у једном дијелу Полимља“, Светосавски темат на Великој школи 1899. Види: Д. Аранитовић, „Библиографија радова Танасија Пејатовића (1875–1903)“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. XXVII, Београд 1978, стр. 173–174;

[12] Т. Ј. Пејатовић, „Средње Полимље и Потарје“, стр. 228.

[13] *Насеља српских земаља. Атлас*, књ. 1, СКА, Београд 1902, Т XIII сл. 2, XIV сл. 3–4, XV сл. 5–6, XVI сл. 7–9, XVII сл. 10–13, XVIII сл. 14.

и забаченост њихова од садашњих културних и просветних центара у Српству; незгоде у путовању а подоста немирност и неодлучност наших научних радника. Овај мој незнатан покушај, да изнесем антропогеографске прилике у једном делу овог краја, тиме је знатно отежан био, што никакве помоћне литературе, у ма коме правцу рађене, о овоме крају, нисам нашао, него ми је ваљало све самоме напабирчити."[14] Посебно наглашава разлог због кога није обрадио појединачно насеља овог предела, већ само фамилије: „при сређивању грађе у главном сам се држао упутстава Д-р Јов. Цвијића, али се нисам упуштао у појединачна проучавања села, јер не само што то није могуће због неодређености сеоских целина, ...".[15]

Прерана смрт Танасија Пејатовића је ненадокнадив губитак за српску науку, а посебно за његов завичај, пљеваљски крај. На ово указују и речи Јована Цвијића, написане у уводу друге књиге едиције „Насеља српских земаља": „У малој групи мојих ученика, који имају велике љубави према науци, који прелећу преко оних уских граница што их обична дужност поставља и који умеју себе заборавити, зао удес направио је велику празнину. Умро је у Пљевљима, месту свога рођења, као директор српске гимназије, у 26. години, Танасије Пејатовић, чијим је одличним радом о Полимљу и Потарју, започела серија испитивања о антропогеографским проблемима Српских земаља. Обдарен јаким осећањем за истину и тачним судом, са врло много артистичког укуса и са темељним картографским знањем, он је имао све способности да потпуно испита сву политичку земљоузину, која је прозвата новопазарским санџаком, центар старе Рашке, главну

[14] Т. Ј. Пејатовић, „Средње Полимље и Потарје", стр. 227.
[15] Исто, стр. 227–228.

етнографску матицу Шумадије. Тешко је таквом сараднику и за такву област наћи праву одмену.“[16]

Цвијићеве речи деловале су наредних деценија пророчки. У наредних пола века, ако изузмемо прилог Михаила Ј. Богићевића који указује на геолошко-географске посебности Пљеваљске котлине[17] и рад географа Илије Радуловића посвећен антропогеографским одликама Бијелог Поља,[18] није било систематичних истраживања. Ипак треба указати на књиге посвећене пределу Новопазарског санџака публиковане непосредно пред његово ослобођење,[19] као и оне посвећене новоослобођеним српским крајевима у Првом балканском рату: Јевте Дедијера, Косте Н. Костића и Споменици, објављеној поводом двадесетпетогодишњице ослобођења.[20]

Антропогеографска истраживања Средњег Полимља и Потарја настављена су испитивањем Милисава Лутовца, насеља у долини и слива десне обале Лима – области Бихор и Корита.[21] Лутовац за предео Бихора тврди да је то област у Горњем Полимљу с обе стране реке

---

[16] Ј. Цвијић, „Увод“, *Насеља српских земаља. Расправе и грађа*, књ. 2, СКА, Београд 1903. стр. [I].

[17] Мих. Ј. Богићевић, „Пљеваљска котлина“, *Гласник Српског географског друштва*, год. II, св. 2, Београд, 1913. стр. 221–234.

[18] И. Радуловић, „Бијело Поље“, *Гласник Географског друштва*, св. XIX, Београд, 1933. стр. 27–38.

[19] Е. Ј. Цветић, *Новопазарски санџак*, Јагодина 1912[2]; Иван Косанчић [Димитрије-Мита Ј. Димитријевић], *Новопазарски санџак и његов етнички проблем*, Београд 1912; Г. Гравије, *Новопазарски санџак*, Београд 1912.

[20] Ј. Дедијер, *Нова Србија*, СКЗ, Београд 1913; К. Н. Костић, *Наши нови градови на југу*, СКЗ, Београд 1922; *Споменица дведесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937*, Скопље 1937.

[21] М. В. Лутовац, „Бихор и Корита. Антропогеографска испитивања“, *Насеља и порекло становништва*, књ. 40, Српски етнографски зборник, књ. LXXXI, Београд 1967, [VI] + 186 стр. + 9 листова са фотографијама и картом у прилогу.

Лима,[22] међутим сматрамо да није погрешно тврдити да ови крајеви припадају и Средњем Полимљу на шта указују и други истраживачи. Ту пре свега мислимо на студију Петра Влаховића о насељима у околини Бродарева, написану у најбољој традицији Цијићеве антропогеографске школе[23] и Жарка Шћепановића који под појмом Средње Полимље сматра подручје са обе стране реке Лима између Берана и Пријепоља, док под Потарјем шире подручје реке Таре, док за предео између Лима и Таре каже да се уобичајено назива Затарје.[24]

Када смо код граница предела, треба указати и на закључке претходних истраживача. Танасије Пејатовић је у својој студији посвећеној Средњем Полимљу и Потарју обрадио насеља на левој обали Лима и на простору између Таре и Лима, укључујући и слив реке Ћехотине, десне притоке Дрине.[25] Још раније Нићифор Дучић предео између Таре и Лима назива Колашин, који се дели на Горњи и Доњи,[26] док Григорије Божовић додатно појашњава народна схватања појмова Затарје, односно, Потарје и Прекотарје.[27]

Приређујући 54. књигу Библиотеке „Корени“, определили смо се да предео Средњег Полимља и Потарја обухвата насеља у сливу средњег тока Лима, као и на простору између Лима и Таре, у сливу

---

[22] Исто, стр. 3.

[23] П. Влаховић, *Бродарево и његова околина (етнолошка расправа)*, Филозофски факултет, Београд 1968, стр. 180.

[24] Ж. Шћепановић, *Средње Полимље и Потарје. Историјско-етнолошка расправа*, Београд 1979, стр. 5. Иначе првобитни назив ове студије био је „Доњи Колашин. Етнолошко-историјска расправа“, и она је одбрањена као докторска дисертација на београдском Филозофском факултету.

[25] Т. Ј. Пејатовић, „Средње Полимље и Потарје “, стр. 225–356.

[26] Н. Дучић, „Колашин. Племе и предјел у Херцеговини“, *Браство*, књ. II, Београд 1888, стр. 142. Види и: Г. Божовић, „Бјелопољски Колашин“, *Путописи*, Београд 2016, стр. 643–646.

[27] Г. Божовић, „Некадашња тромеђа“, *Путописи*, Београд 2016, стр. 911–913.

реке Ћехотине, десне притоке Дрине, која данас административно припадају општинама Пријепоље и Прибој, у Републици Србији, и Пљевља и Бијело Поље, у Републици Црној Гори.[28] У књизи смо поново објавили у фототипском издању оне студије за које сматрамо да представљају темељ за антропогеографска, али и за друга друштвена истраживања овог краја.

Као уводну студију донели смо прилог Петра Влаховића о етничким процесима у светлу културног идентитета ових предела.[29] Ту је затим најстарији рад написан о овом простору, чији је аутор архимандрит Јован Дучић.[30] На духовну баштину Средњег Полимља и Потарја указују прилози Александра Дерока, објављени тридесетих година прошлог века у *Гласнику Скопског научног друштва*, које смо објединили у једну целину, под називом „На светим водама Лима“.[31] Следе потом антропогеографска истраживања Танасија Пејатовића, под псеудонимом Петар Мркоњић, коју је Јован Цвијић сместио у прву књигу едиције „Насеља српских земаља“,[32] са фотографским

[28] *Средње Полимље и Потарје. Насеља, порекло становништва, обичаји*, приредио Б. Челиковић, Библиотека „Корени“, књ. 54, Службени гласник, САНУ, Београд 2024, стр. 1018.

[29] П. Влаховић, „Етнички процеси у светлу културног идентитета Средњег Полимља и Потарја“, *Милешевски записи*, 5, Пријепоље 2002, стр. 165–172; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 9–18.

[30] Н. Дучић, „Колашин. Племе и предјел у Херцеговини“, *Браство*, књ. II, Београд 1888, стр. 142–158; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 19–36.

[31] А. Дероко, „Немањина црква Свете Богородице у Бистрици“, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. V, Скопље 1929, стр. 305–308; исти, „Црква Св. Апостола Петра у Бијеломе Пољу“, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. VII–VIII, Скопље 1930, стр. 141–146; исти, „На светим водама Лима“, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. XI, Скопље 1932, стр. 121–136; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 37–64.

[32] П. Мркоњић [Т. Пејатовић], „Средње Полимље и Потарје у Новопазарском Санџаку. Антропогеографска испитивања“, *Насеља српских земаља. Расправе и*

прилозима и цртежима објављеним у „Атласу“ који је пратио ову књигу.[33] Прилог Михаила Ј. Богићевића указује на геолошко-географске карактеристике Пљеваљске котлине,[34] док рад Гордане Томовић у значајној мери допуњује студију Атанасија Пејатовића, разјашњавајући појам и предео Кричак.[35] Следи студија Славенка Терзића која доноси мало познате податке о времену после ослобођења од Турака када се пљеваљски крај налазио у границама Краљевине Србије.[36] Ту је и прилог Милисава Лутовца о антропогеографском развитку насеља Прибој на Лиму.[37]

Затим следе радови који се односе на антропогеографска истраживања пријепољског краја. Прво су прилози који се односе на варош Пријепоље Мирка Р. Барјактаровића[38] и Јована Крунића.[39]

грађа, књ. 1, СКА, Београд 1902. стр. 227–356; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 65–198.

[33] *Насеља српских земаља. Атлас*, књ. 1, СКА, Београд 1902, Т XIII сл. 2, XIV сл. 3–4, XV сл. 5–6, XVI сл. 7–9, XVII сл. 10–13, XVIII сл. 14; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 199–204.

[34] Мих. Ј. Богићевић, „Пљеваљска котлина“, *Гласник Српског географског друштва*, год. II, св. 2, Београд 1913, стр. 221–234. Рад је поново објављен: Мих. Ј. Богићевић, „Пљеваљска котлина“, приредио Д. Аранитовић, *Пљеваљске новине*, год. XXVII, бр. 683–686, Пљевља, новембар–децембар 1986; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 205–220.

[35] Г. Томовић, „Кричани и Кричак“, *Гласник Завичајног музеја*, књ. 4, Пљевља 2005, стр. 39–48; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 221–232.

[36] С. Терзић, „Пљеваљски крај у Краљевини Србији 1912/13. Округ као окосница регионалног развитка“, *Гласник Завичајног музеја*, књ. 3, Пљевља 2003, стр. 103–117; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 233–248.

[37] М. В. Лутовац, „Прибој на Лиму. Антропогеографски поглед на развитак насеља“, *Зборник радова Етнографског института САН*, књ. 3, Београд 1960, стр. 1–17; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 249–265.

[38] М. Р. Барјактаровић, „Пријепоље“, *Зборник Филозофског факултета*, књ. IV/1, Београд 1957, стр. 353–379; исти, „О презименима у Пријепољу и његовој околини“, *Зборник Филозофског факултета*, књ. XIII/1, Београд 1976, стр. 287–290; Обе студије у: *Средње Полимље и Потарје*, стр. 267–297.

Студија Петра Влаховића о насељима у околини Бродарева, написана је у најбољој традицији Цијићеве антропогеографске школе,[40] а ту су и прилози истог аутора о остацима хришћанства код исламског становништва[41] и катунском животу и кретању сточара на овом простору.[42] Белешке једног од наших најзначајнијих етнолога Миленка С. Филиповића, указују на народну радиност, односно керамику у насељима Кучину и Ђурову, на левој обали Лима, која административно припадају општини Пријепоље.[43]

Завршну целину представљају радови посвећени насељима и пореклу становништва општине Бијело Поље. Уводни прилог за студије о бијелопољском крају представља рад географа Илије Радуловића посвећен Бијелом Пољу, објављен између два светска рата.[44] Следи антропогеографска студија Милисава Лутовца о пределима Бихор и Корита, односно насељима општине Бијело Поље,

---

[39] Ј. Крунић, „Пријепоље. Варош и развој типа старе куће“, *Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића*, књ. XI, Пријепоље 1986, стр. 163–213; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 299–351.

[40] П. Влаховић, *Бродарево и његова околина (етнолошка расправа)*, Филозофски факултет, Београд 1968, стр. 180; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 353–532.

[41] П. Влаховић, „Остаци хришћанске религије код мухамеданаца у Средњем Полимљу“, *Огледи. Зборник радова асистената и студената Филозофског факултета у Београду*, 2, Београд 1953, стр. 153–162; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 533–543.

[42] П. Влаховић, „Катуни и сезонска кретања сточара у југозападној Србији у првој половини XX века“, *Одредбе позитивног законодавства и обичајног права о сезонским кретањима сточара у Југоисточној Европи кроз векове – зборник радова*, САНУ, Београд 1976, стр. 41–46; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 545–552.

[43] М. С. Филиповић, „Лончарство у Кучину и Ђурову код Прибоја на Лиму“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. I, Београд 1952, стр. 507–509; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 553–558.

[44] И. Радуловић, „Бијело Поље“, *Гласник Географског друштва*, св. XIX, Београд 1933, стр. 27–38; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 559–572.

на десној обали и у долини Лима.[45] Из обимне студије Јова Медојевића о пореклу становништва бјелопољског краја издвојен је попис фамилија у општини Бијело Поље са њиховим пореклом, насељима у којима живе и славама које славе, уколико је у питању православно становништво.[46] Следе белешке Риста Бошковића из Колашина о обичајима везаним за свадбу у Бијелом Пољу, изворно забележене крајем XIX века.[47] На крају су прилози Ивана Здравковића о народној архитектури[48] и прикупљеној етнолошкој грађи,[49] и Душанке Огар о народној ношњи, у бјелопољском крају.[50]

На крају је поговор приређивача који садржи биографије истраживача, аутора прилога у овој књизи, али и комплетан општи пресек истраживања Средњег Полимља и Потарја, али и појединачно за сваку општину овог предела и насеља у њој, што представља значајно олакшање будућим истраживачима ових крајева.[51]

---

[45] М. В. Лутовац, „Бихор и Корита. Антропогеографска испитивања“, *Насеља и порекло становништва*, књ. 40, Српски етнографски зборник, књ. LXXXI, Београд 1967, [VI] + 186 стр. + 9 листова са фотографијама и картом у прилогу; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 573–773.

[46] Ј. Медојевић, „Поријекло становништва бјелопољског краја“, *Становништво и насеља Бјелопољског краја*, Бијело Поље 2005, стр. 505–613; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 775–842.

[47] Р. Бошковић, „Обичаји о свадбама у вароши Бијелом-Пољу и Старој Србији“, *Луча*, год. III, св. IX, Цетиње, септембар 1897, стр. 362–369; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 843–851.

[48] И. Здравковић, „Архитектура старих кућа у Бијелом Пољу“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. IV–VI, Београд 1957, стр. 343–348 + 4 сл; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 853–860.

[49] И. М. Здравковић, „Етнолошка грађа из Бијелог Поља“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. XXI, Београд 1958, стр. 303–310; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 861–870.

[50] Д. Огар, „Народна ношња Бијелог Поља“, *Етнолошке свеске*, књ. VIII, Београд–Крушевац 1987, стр. 51–63; *Средње Полимље и Потарје*, стр. 871–884.

[51] Б. Челиковић, Истраживања Средњег Полимља и Потарја“, *Средње Полимље и*

Забележити усмено предање било је важно зато што је са заборавом бивало потпуно изгубљено. Међутим, треба имати у виду да оно у истраживачком смислу представља извор другог реда и да се у њему често мешају митско и легендарно, а често и измишљено, са стварним. Најбоље је када се оно може поредити са изворима првог реда, односно са архивском грађом, а то су за истраживања насеља и порекла становништва пре свега матичне књиге крштених, венчаних и умрлих, вођене при црквама од стране свештеника, као и државне пописне и пореске књиге. Изворима првог реда припада и епиграфска грађа, пре свега натписи на надгробним споменицима.

Штета је велика што нису сачуване пописне књиге државног пописа, првог који је извршен по стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921. године, преко којег би могли да успоставимо континуитет са генерацијама рођеним у претходном веку. Ово могу значајно надоместити црквене књиге крштених, венчаних и умрлих, уколико су сачуване у парохијама. Могу помоћи и натписи са надгробних споменика и породична заоставштина у виду тапија, тестамената, разних уговора и признаница уколико је сачувана.

Развитак науке отворио је још једну могућност за проучавање порекла, а то су генетичке анализе, којима се утврђује дубинско сродство и то вековима у прошлост. Монументално истраживање генетичког порекла Срба старе Херцеговине[52] обухватило је и велики број становника Средњег Полимља и Потарја. Обиман материјал, разврстан по родовима у хало групама представља велики искорак за даља колективна и појединачна истраживања.

Потарје, стр. 885–1018.

[52] *Генетичко порекло Срба Старе Херцеговине*, Порекло, Београд, 2021, стр. 1228.

РЕЗИМЕ

Антропогеографска истраживања предела Средњег Полимља и Потарја, који су ослобођени од турске власти у ратовима 1912–1918, представљају данас јединствен корпус историјских извора. У њима су на једном месту сабрани географски описи насеља, родови са славама и породичним предањем о пореклу, говор, посебности у народној традицији и обичајима. Она су драгоцено сведочанство о националном идентитету становништва Средњег Полимља и Потарја и у њима је забележен национални састав становништва у време истраживања, који је данас у неким деловима ове области у значајној мери промењен. Она су својеврсна тапија о српском вековном трајању на просторима Средњег Полимља и Потарја.

ПРИЛОГ:

Фотографије из: *Насеља српских земаља. Атлас*, књ. 1, СКА, Београд, 1902, Т.

Кућа са магазом у Потарју

Општи изглед сеоске куће у крају између Лима и Ћотине

Тор и кућара *Млјекар* *Кућа. Зграда* *Амбар. Стаја*
Коњушница *Кокошар* *Зграда у селу* *Пећ. Колиба лубара*
Савардак *Уљаник* *Ђурашићима*

Кућа са дивананом (Полимље)

Изглед куће с окутњицом на висоравни бабинској (Полимље)

Куће бољег изгледа на висоравни (Полимље)

Кућа са савардаком на висоравни (Полимље)

Кућа са призиданим вајатом - ћилером (Полимље)

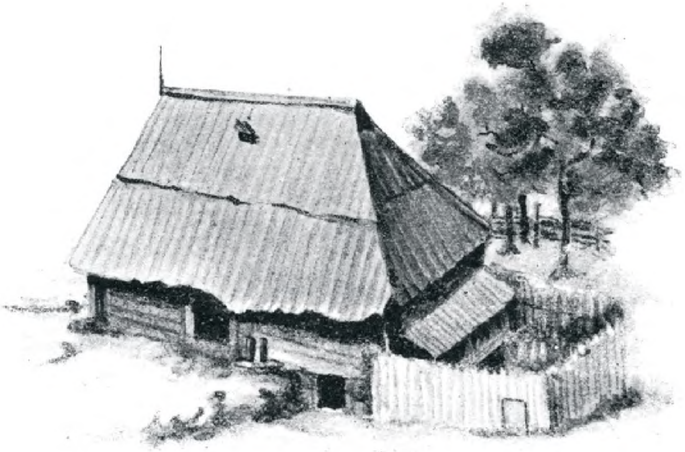

Кућа са уљаником у Подгори

Кровињаре и уџаре
куће сиромашних сељака у Полимљу

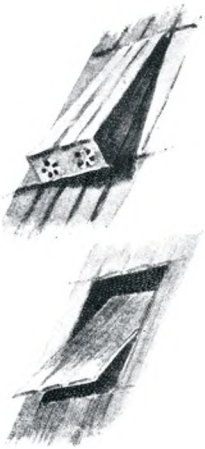

Ваџе

Кош за кукуруз
у Полимљу

Мљекар и савардак у Бабинама

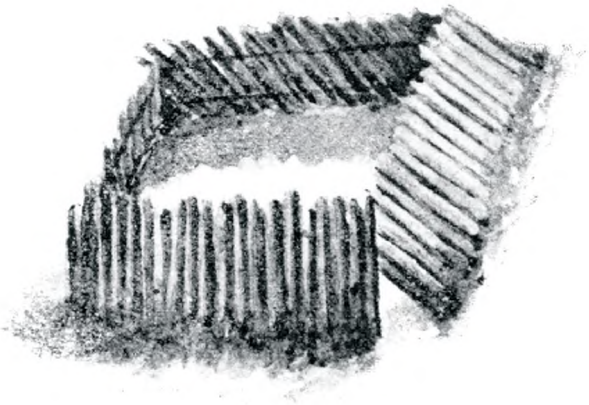

Прибој

Планинка пред мљекаром

Borislav T. CELIKOVIC

ANTHROPOGEOGRAPHIC STUDIES OF THE CENTRAL POLIMLJE AND POTARJE REGIONS

ABSTRACT

Anthropogeographic studies of the regions of Central Polimlje and Potarje, which were liberated from Ottoman rule during the wars of 1912–1918, now represent a unique body of historical sources. These studies compile, in one place, geographical descriptions of settlements, family lineages with patron saints and oral traditions on ancestry, language, and distinctive elements of folk traditions and customs. They are a valuable testimony to the national identity of the population of Central Polimlje and Potarje, recording the ethnic composition at the time of research, which has significantly changed in some parts of the region today. These records serve as a kind of historical testament, affirming the centuries-long Serbian presence in the territories of Central Polimlje and Potarje.